

GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ*

Régi és új tendenciák a gazdaságpolitikában és a kriminálpolitikában a tőkepiac védelmére

Nagy Ferenc Professzor a Szegedi Büntetőjogi Iskola legrangosabb, emblematisz képviselője a XX. század második felének a vége óta. A hazai büntetőjog-tudomány egyik legfontosabb képviselője, akire ma sokan példaképünként tekintünk. A magyar büntetőjog általános tanai körében nem születhet ma hazánkban egyetlen tudományos igényűnek nevezhető publikáció sem anélkül, hogy a szerző Nagy Ferenc nézeteit ne ismerné, illetve ne használná fel a kutatómunka során. A jelen rövid tanulmány szerzője Nagy Ferenc Professzor Úr 70. születésnapja alkalmából szeretne az ünnepeltnek gratulálni, és azt kívánni, hogy még több évtizeden keresztül tanítsa a fiatalabb generációkat az előadásai, a személyes konzultációk, beszélgetések és a publikációi által.

I. A tőkepiac hatékony jogi szabályozásának szükségessége

Oliver Wendell Holmes 1897-ben megjelent cikkében a következőt írta: „Ma még talán a törvények betűinek ismerői a jog avatott tudói, a jövő azonban azoké, akik a statisztikához és a közgazdaságtanhoz értenek.”¹ A gazdasági válságperiódusokban bizonyos időeltolódással ugyan, de megnő a gazdasági és a gazdálkodással összefüggő vagyron elleni bűncselekmények száma. A politikusok még ma is hisznek abban, hogy a gazdasági büntetőjogi szabályozás „finomhangolásával,” a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodásával és szigorításával eredményeket érhetünk el a válság elleni küzdelemben.

A gazdasági büntetőjog történetének kutatása során korábban több olyan forrással is találkozunk már, amelyek a társadalmi és gazdasági válságperiódusok (például a két világháború utáni időszak, vagy 1929–33 stb.) alatti vagy utáni gazdasági büntetőjogi törvényhozással, illetve jogalkalmazással is foglalkoznak, de ezek többsége a XXI. század első évtizedének a végéig inkább jogtörténeti érdekességeknek számított. 2008 után viszont szembesülnünk kellett azzal, hogy egy olyan méretű gazdasági válság van kibontakozóban, amely hatását tekintve még az optimista elképzelések szerint is össze-

* tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem – A munka a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ „For the rational study of the law the blackletter man may be the man of the present, but the man of the future is the man of statistics and the master of economics.” Cikk: *The Path of the Law*. Harvard Law Review (1897). Letölthető: http://constitution.org/lev/owh/path_law.htm

mérhető lesz az 1929–33-as nagy gazdasági világválsággal. Ekkor merült fel a kérdés, hogy a gazdasági válság leküzdésének eszközei között szerepe lehet akár a büntetőjog eszköztárának is. Tény, hogy a büntetőjog csupán végső eszköz, ultima ratio lehet a gazdasági életben, magatartásbefolyásoló eszközként való felhasználása csak a legsúlyosabb jogsértések elleni küzdelemben indokolt. Tényként szögezhetjük le továbbá – és ezt előzetes kutatásaink is igazolják – hogy a gazdasági büntetőjog² hatékonysága a büntetőjog általános hatékonyságánál szignifikánsan kisebb. Ennek ellenére a válságsperiódusokban a kormányok többsége a büntetőjogi eszköztár szigorításával, sőt akár még a garanciális eszközrendszer leépítésével is megpróbál olyan eredményeket elérni, amelyek által az aktuális gazdaságpolitika támogatását reméli. Ez általában utólag sikertelennek bizonyul. Emellett nem szabad elfelejteni azt sem, hogy „éppen az ilyen válságos időkben nem, illetve nemigen köthető kompromisszum a világos és koherens jogállami garanciális elvek és az ezeket lépten-nyomon felülírni kívánó joggyakorlat igényei között. A részleges, a relatív/relativizálódó dogmatika nem követendő, hiszen ha megbontjuk az alapokat, már nem épülhet rá kiszámítható, biztonságos, koherens rendszer. A fentiek miatt és alapján igen fontos, hogy a bűnügyi tudományok művelői – jobban, mint valaha – a saját jogállami alapjainak, a szabadságjogok garanciáinak fokozott biztosításán fáradozzanak, akár a nem jogállami és szakjogon kívüli kriminálpolitikai célkövetés akadályozásával, hátráltatásával, de legalább erőteljes kritikájával.”³

II. Kapcsolódási pontok a kriminálpolitika és a gazdaságpolitika között

A kriminálpolitika ma még nem tekinthető önálló tudománynak, csak egy önállóuló részterület a büntügyi tudományokon belül. Része az állam általános politikájának, ezen belül a jogpolitikának. A bűncselekményekre adandó válaszstratégiák gyűjtőfogalma. A kriminálpolitika irányítja a büntető törvényhozást (például új bűncselekmények törvényi tényállásainak megalkotása, a büntetési tételek felemelése vagy csökkentése stb.), de csak mérsékelt szerepe van a jogalkalmazásban.

A társadalom érdekeinek védelme, a társadalmi együttélés biztosítása az államhatalom feladata. E feladat teljesítésének semmiképpen sem elhanyagolható eszközei viszont a büntetőjog területéhez tartoznak. Ezen eszközök alkalmazásának feltételei és módja büntetőjogilag meghatározott. A kriminálpolitika feladata többek között azoknak a szempontoknak a kidolgozása, amely szempontok érvényesítendőek a büntetőjogi jogszabályok alkalmazása során.⁴ A kriminálpolitika mindig a bűnözés mennyiségi, minőségi változásához, a társadalom biztonságérzetéhez igazodó, ennek következtében folyamatosan vál-

² ELEK BALÁZS: *Economical crimes in the Hungarian Code Penal*. In: MIHUT, ELENA-ANA (szerk.) *Studies regarding criminality in the economic field Romanian and Hungarian legislation*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008. 219–251. pp.

³ NAGY FERENC: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 125. p.

⁴ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Kriminálpolitika*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 32–33. pp.

tező, dinamikus tevékenység, amelynek eszközrendszerét nem a bűnözés mennyiségi és minőségi változásai határozzák meg, hanem a társadalom civilizációs szintje.⁵

A kriminálpolitika főként a jogalkotás területén érvényesül. A jogalkalmazásban (legalábbis az alkotmányos jogállamban) csak a törvényhozói akaratként büntető jogszabályba foglalt kriminálpolitika érvényesülhet, vagyis direkt módon nem lehet irányítani a bíróságokat. A bírói hatalom ugyanis független, önálló hatalmi ág, a bírák csak a törvényeknek vannak alárendelve.⁶ Éppen emiatt nem említjük külön területként a büntető igazságszolgáltatási politika belül az ítéletkiszabási (büntető ítélkezési) politikát.

„A kriminálpolitika ma már nem csupán nemzeti keretek között értelmezhető. Igaz, a jogalkotás és a végrehajtás intézményei ma még alapvetően az egyes államok sajátosságait tükrözik, ezek azonban maguk is kénytelenek alkalmazkodni olyan elvárásokhoz, amelyek eredetileg nem a helyi viszonyokra fogalmazódtak meg.”⁷

A gazdaságpolitika is inkább gyakorlati tevékenység, mintsem tudomány, bár alkalmazott közgazdaságtanként komoly elméleti háttere van. Fogalmát úgy határozhatjuk meg, hogy az állam aktív beavatkozása a gazdaságba, olyan tudatos, koherens és célirányos akciók összessége, amelyek a termelést, a fogyasztást, a cserét és a tőkeképzést érintik. A gazdaságpolitika fő összetevői a következők:

- a célok kitűzése: például a növekedés,⁸ a teljes foglalkoztatás, a folyó fizetési mérleg egyensúlya, az egyenlőtlenségek csökkentése, az árstabilitás, a tartós (és fenntartható) fejlődés biztosítása;
- a célhierarchia kialakítása: bizonyos célok összeegyeztethetetlenek, így fel kell állítani egy prioritási sorrendet;
- a célok közötti kapcsolatok elemzése: a gazdaságpolitika figyelembe veszi azokat a kapcsolatokat, amelyeket a közgazdászok mutattak ki az egyes célváltozók között;
- az eszközök kiválasztása: a gazdaságpolitika feltételezi a célok elérését biztosító eszközök alkalmazását (monetáris vagy fiskális eszköztár stb.).⁹

A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika közötti viszony a gazdasági bűnözés elleni küzdelem területén úgy jellemezhető, hogy inkább a kriminálpolitikának kell a gazdaságpolitika szempontjaira figyelemmel lennie, mintsem fordítva. A rosszul megválasztott kriminálpolitika nem feltétlenül segíti a gazdaság fejlődését, a gazdaságpolitika és a büntetőpolitika szempontjait gondosan össze kell hangolni. A kriminálpolitika természetesen a gazdaságpolitikai szempontokon kívül egyéb tényezőket is kénytelen figyelembe venni, de a gazdasági bűncselekmények kapcsán érvényesülő kriminálpolitikának messzemenően figyelembe kell vennie a közép- és hosszú távú gazdasági célkitűzéseket. A büntetőjognak ugyan viszonylagos állandóságot kell mutatnia, a gazdasági bűn-

⁵ FARKAS ÁKOS: *A kriminálpolitika és a büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. (Tanulmányok Szabó András 70. születésnapjára) Magyar kriminológiai Társaság, Budapest, 1998. 81. p.

⁶ FINSZTER GÉZA: *Kriminálpolitika tegnap és ma*. Rendészeti Szemle 2006/12. 77. p.

⁷ KORINEK LÁSZLÓ: *Kriminológia I*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 522. p.

⁸ Ennek egyik legfontosabb gátló tényezője a korrupció. Ld. részletesebben KÓHALMI LÁSZLÓ: *A gazdasági növekedés gátlótényezője: a korrupció*. JURA 19. 2013. 100–106. pp.

⁹ *Közgazdasági és Társadalomtudományi Kisenciklopédia*. Napvilág kiadó. Budapest, 2005. 165–166. pp.

cselekmények szabályozása viszont gyakran változik, átalakulóban lévő gazdasági viszonyok között ez érthető is. Nem célszerű súlyos büntetéseket kilátásba helyezni, de alapvető szempont a büntetőjog ultima ratio szerepének következetes biztosítása a gazdaságban. Erre még akkor is törekedni kell, ha ma még azzal szembesülünk, hogy a gazdasági élet szereplői kételkednek a gazdasági büntetőjog hatékonyságában – sokszor nem alaptalanul.

„Annak ellenére, hogy az alapvető gazdasági érdekek védelmére vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket a hagyományos értelemben felfogott büntetőjog részének lehet tekinteni, a modern kapitalizmus büntetőjog-tudománya felismerte azt a tényt, hogy a gazdasági tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban nem érvényesülnek maradéktalanul a büntetőpolitika elvei. Töréseket mutattak ki mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás büntetőpolitikájának érvényesülésében a gazdasági tevékenységgel összefüggésben elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. A fehér-galléros bűnözők kriminológiai kategóriájának kialakításához éppen az a felismerés vezetett, hogy létezik a bűnelkövetőknek egy olyan csoportja, amellyel szemben a büntetőpolitika általános célkitűzései nem jutnak érvényre.”¹⁰

A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika közös jellemzője, hogy mindkettő szoros kapcsolatban áll a szociálpolitikával. A legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika, azaz a bűnözés ellen elsősorban nem büntetőjogi eszközökkel lehet eredményesen küzdeni. A bűnözés társadalmi jelenség, a visszaszorítása tehát elsősorban társadalmi jellegű eszközökkel történhet hatékonyan. Ugyanakkor a gazdaságpolitika is elválaszthatatlan a szociálpolitikától, mivel minden gazdaságpolitika társadalmi következményekkel jár. Megfordítva ezt az állítást, a szociálpolitikai intézkedéseknek is szinte mindig vannak gazdasági következményei. A jó szociálpolitika és a sikeres gazdaságpolitika tehát együttesen hozzájárulhat a bűnözés csökkenéséhez, ezáltal képes fokozni a kriminálpolitika hatékonyságát.

III. Kriminológiai elemzések a bűnözés és a gazdasági válságok közötti kapcsolatok kimutatására

Ritka jelenségnek számít, amikor két tudományág szinte egyszerre születik meg. A büntetőjog-tudomány 1764-ben született meg Cesare Beccaria „Dei delitti e delle pene” című munkájának megjelenésekor. A modern értelemben vett közgazdaságtan pedig ugyanebben az időszakban született meg, szintén egy könyv megjelenésével. 1776-ban írta meg Adam Smith a Nemzetek gazdasága című könyvét (teljes címe: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). Smith szerint mindenki a saját önérdeke szerint cselekszik, ezek együtt a közjó eléréséhez vezetnek. Ennek viszont az a feltétele, hogy ne avatkozzunk be a gazdaságba, mert a „láthatatlan kéz” majd megoldja a problémákat. Adam Smith is utalt már azonban – ugyan érintőlegesen, az egyes jószágok árának kapcsán – a válságok kialakulásának lehetőségére: „Amikor szükséglet szenvedünk abban, ami nélkülözhetetlen, akkor mindent fel kell áldoznunk, ami felesleges, és aminek éppen ezért úgy esik az ára a szegénység és válság idején, mint ahogyan a virágzó jólétben emelkedik. Más a helyzet a létszükségleti javak terén. Ezeknek a

¹⁰ WIENER A. IMRE: *Gazdasági bűncselekmények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 42. p.

valóságos ára, vagyis az érték kapható munka mennyisége a szegénység és válság idején emelkedik, s a virágzó jólét, tehát a nagy bőség idején esik; nagy bőség nélkül nincs virágzó jólét. A gabona létszükséglet, az ezüst nélkülözhető.”¹¹ Smith szerint azonban ezeket a válságokat a piaci mechanizmusok automatikusan megoldják.

Az 1929-ben kibontakozott nagy válságot követően az állam is fontos gazdasági szereplővé vált, mint a nemzetgazdaság általános állapotáért felelős, a „láthatatlan kéz” tökéletlenségeit korrigáló, szabályozó tényező.¹² Az 1929–33-as nagy gazdasági világválság bebizonyította, hogy a szabadon hagyott piacgazdaság állami beavatkozás nélkül komoly veszélyeket rejt magában, ahogy a következő nagy közgazdasági elmélet kidolgozója, John Maynard Keynes fogalmazott: „a pusztulás felé halad”¹³

A XX. század második felében „a dereguláció hulláma számolta fel az 1930-as évek nagy válságának és a háború tanulságainak alapján született szabályozásokat. A tőke szabad áramlása és a rendszabályozás nélküli vállalkozásai szabad utat nyertek.”¹⁴

A XXI. század elején úgy tűnt, hogy a fő gazdasági bajok okozója a nemzetközi terrorizmus lesz, ehelyett 2007 végén egy „klasszikus” gazdasági világválság köszöntött ránk. 2007–2008-ra az úgynevezett Kondratyev-ciklus leszálló ágába került a világgazdaság, és sok természeti katasztrófa is tovább rontotta a helyzetet. A hitelpiac telítődése miatt a bankok a másodrendű adósokhoz fordultak. Nem volt komolyabb hitelbírálat, az ingatlanok árfolyama folyamatosan emelkedett. 2006-ban egyre több és több hitel dőlt be, aminek következtében csődbe ment több ingatlaniroda, ezek magukkal rántottak néhány bankot is. Ezek közül talán a Lehman Brothers csődje volt a legismertebb. A válság pedig rövid időn belül begyűrűzött a reálgazdaságba is. A válság kiváltó okain a vezető közgazdászok ma is vitatkoznak, de biztosan szerepet játszott Bush elnök nagy adócsökkentési programja, amely hirtelen sok milliárd dollárt hagyott a lakosságnál, ez a bankokba kerülve pedig tovább növelte a hitelkínálatot. (Az amerikai kisembereket sohasem buzdították arra, hogy takarékoskodjanak. Amikor például Eisenhower elnököt megkérdezték az 1950-es években, hogy mit tehetne egy igazi amerikai a hazájáért, a válasz az volt: „Vásároljon!”) Emellett szerepet játszhatott az USA gazdasági megroppanásában a védelmi kiadások jelentős megnövekedése is. 2008-ban például a világ összes védelmi kiadásának 45%-át az USA költötte fegyverekre és ezekhez kapcsolódó más árucikkekre és szolgáltatásokra.¹⁵

2001-ben az Enron botrányral elhíresült bűncselekmény-sorozat, amely könyvvizsgáló cégek bedőlését is okozta, hatással volt a piacra is. A befektetők jelentős része a számviteli botrányok miatt fordult az értékpapíroktól az ingatlanpiac felé 2001-ben. „A lakóingatlan-piacon legalább nem voltak arra kényszerülve, hogy a könyvvizsgálókban kelljen megbízniuk.”¹⁶ A következmények jól ismertek: 2007-ben az ingatlanpiaci buborék kipukkanásával kezdődött a válság. Túl sok hitelt adtak hitelképtelen, szegényebb

¹¹ ADAM SMITH: *A nemzetek gazdagsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959. 241–242. pp.

¹² BARANCSUK JÁNOS: *Mikro gazdaságtan*. Pécs, 2007. 40. p.

¹³ JOHN MAYNARD KEYNES: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. KJK, Budapest, 1965. 337–338. pp.

¹⁴ BEREND T. IVÁN: *Európa két válsága*. História 2010/9–10. 27. p.

¹⁵ GAZDAG LÁSZLÓ: *Marxnak lesz igaza: A kapitalizmus elérte lehetőségei határait?* <http://www.neplap.net/blog/marxnak-lesz-igaza-a-kapitalizmus-elerte-lehetosegei-hatarait> (2011. 01. 19.)

¹⁶ GEORGE A. AKERLOF – ROBERT J. SHILLER: *Animal Spirits*. Corvina Kiadó, Budapest, 2011. 61. p.

társadalmi csoportoknak is, amely önmagában egyes bűnözési formák (például hitelezési csalás) elszaporodásával járt.¹⁷ „A közvélemény nem látta előre, és ma sem teljesen érti a válságot, ahogy számos kulcspozícióban lévő döntéshozó sem, mert a hagyományos közgazdasági elméletek nem tartalmazznak megállapításokat a lelki tényezőkre nézve. A hagyományos közgazdasági elméletek kizárják a változó gondolati sémákat és üzleti cselekvésmintákat, amelyek a válság előidézői. Még a bizalom és a hit elvesztésével sem foglalkoznak. Kizárják a méltányosságot, amely gátolja az ár- és bérregulmasságot, ami pedig stabilizálhatná a gazdaságot. Nem foglalkoznak a korrupcióval és a rossz minőségű termékek értékesítésével a boom idején, valamint azzal sem, hogy milyen szerepet játszik az, hogy mindez közismertté válik a buborék kipukkanásakor.”¹⁸

Nem újkeletű kutatási téma a gazdasági mutatók és a bűnözés közötti korrelációs kapcsolat keresése. 1835 és 1861 közötti bajor adatsorok alapján *Georg von Mayr* számszerűsíthető kapcsolatot mutatott ki a gabonaárak változása és a lopások száma között. A gabona árának növekedése maga után vonta a lopások számának emelkedését és fordítva.¹⁹

Az 1880-as években a híres francia büntetőjogász és kriminológus, *Lacassagne* is vizsgálta a gazdasági tényezők és a bűnözés alakulása közötti kapcsolatot. Azt vélte felfedezni, hogy a búzaárak változása szinte teljesen együtt mozog a vagyon elleni bűncselekmények számának változásával, és kimutathatók a gazdasági válságok hatásai is.²⁰

Az USA 1890-es években lezajlott gazdasági válsága idején a bűnügyi statisztika szintén jelzett. „A válság kezdetekor az újságok a korrupció óriási megnövekedéséről számoltak be. 1895. január 1-jén a *Chicago Daily Tribune* egy cikkében azt állította, hogy 1894-ben volt a legnagyobb számú sikkasztás 1878 óta, ami egyébként szintén súlyos válságév volt.”²¹

Egy német kutatás szerint, amelyet *Exner* végzett az első világháború után,²² a következő összefüggést mutatta ki: a munkanélküliek számának minden egymillió fővel történő emelkedése átlagosan várhatóan tízezerrel növeli meg a lopás miatt elítéltek számát.

1882–1914 között a rozs és a kenyérárak szinte teljesen együtt mozogtak az ismertté vált lopások számával Németországban, *Eduard Joachim* kutatásai²³ szerint.

A XX. század elején, a két világháború között *Dorothy Swaine Thomas* vizsgálta a gazdasági ciklusok és a különféle bűncselekményi kategóriák közötti korrelációt 1865–1915 között.²⁴

A nagy gazdasági világválság után a gazdasági válságok és a bűnözés kapcsolatát az USA-ban is vizsgálták. *Thorsten Sellin* a következő érdekes összefüggésekre hívja fel a figyelmet a témára vonatkozó könyvében²⁵:

¹⁷ DEFLEM, MATHIEU (Ed.): *Economic Crisis and Crime*. Emerald Group, UK, 2011. 3–4. pp.

¹⁸ AKERLOF – SHILLER 2011, 210. p.

¹⁹ MARTENS, ULRICH: *Wirtschaftliche Krise, Arbeitslosigkeit und Kriminalitätsbewegung*. Freiburg i. Br., 1978. 5–6. pp.

²⁰ LACASSAGNE, A.: *Marche de la criminalité en France 1825–80*. Revue Scientifique 1881.

²¹ AKERLOF – SHILLER 2011, 91. p.

²² EXNER, F.: *Krieg und Kriminalität*. Kriminalistische Abhandlungen Heft 1. Leipzig 1926.

²³ JOACHIM, EDUARD: *Konjunktur und Kriminalität*. Offenburg, 1933. 19. p.

²⁴ SWAINE THOMAS, DOROTHY: *Social Aspects of the Business Cycle*. New York, 1927.

²⁵ SELLIN, THORSTEN: *Research Memorandum on Crime in the Depression*. New York, 1937. 19–20. pp.

1. Nem minden bűncselekmény-típus reagál érzékenyen a gazdasági mutatók változásaira, ezért a vizsgálatokat egyes bűncselekménytípusokra külön érdemes elvégezni.
2. A gazdasági változások nem minden területre hatnak ugyanolyan mértékben.
3. Nem minden társadalmi osztályt érint ugyanolyan hátrányosan a gazdasági válság. A válság által jobban érintett csoportok bűnözésében jobban megmutatkozik a válság hatása.
4. Végül fontos kiemelni, hogy a kevésbé erős gazdasági visszaesések kisebb hatással vannak a bűnözési mutatókra, mint a nagyobbak.

Érdekességgéppen megjegyezzük, hogy már *Thomas Robert Malthus* is ugyanarra a következtetésre jutott évszázadokkal korábban, mint az amerikai szerző a XX. század első felében, vagyis, hogy nem minden társadalmi osztályt érint ugyanolyan hátrányosan a gazdasági válság. „Sajnálatos módon a dolgozó osztályok, jóllehet részesülnek az általános fellendülésben, de nem olyan nagymértékben, mint amennyire az általános visszaesésben. Ők szenvedik a legnagyobb ínséget az alacsony bérek idején, de nem kaphatnak megfelelő kompenzációt a magas bérek időszakában sem. Számukra a (gazdasági) hullámzások mindig több rosszat, mint jót hoznak, és a társadalom nagy többségének jólétét tartva szem előtt célunk a béke fenntartása és az egyenlő költsékezés kell legyen.”²⁶

A második világháború után a gazdasági mutatókkal együtt folyamatosan nőtt a bűnözés, és a kiszabott börtönbüntetések száma és időtartama is. Úgy tűnt, még sincs összefüggés a gazdasági válságok és a bűnözés között.

1978-ban *Ulrich Martens* kritikai szemlélettel megvizsgálta a korábbi kutatásokat, és kimondta, hogy „sem időben, sem térben nem lehet egy olyan általános kijelentést tenni, hogy egyáltalán van-e és ha igen, milyen erőbefolyása van a gazdasági helyzetnek és különösen a munkanélküliségnek a bűnözés alakulására.”²⁷ A szakirodalomban elbizonytalanodás figyelhető meg az 1970-es években, a kutatók ekkoriban kezdik megkérdőjelezni, hogy van-e hatása a gazdasági válságoknak a bűnözésre. „Az 1970-es évek elején, a gazdasági válságban a társadalom egészét irányító értékrendszer megváltozása során ismét napirendre került a gazdasági viszonyok és a bűnözés kapcsolata. A legátfogóbb – nemzetközi összehasonlítást is tartalmazó – vizsgálatot az Európa Tanács keretei között folytatták le, ennek eredményeit 1985-ben tették közzé.”²⁸

Az 1970-es és 80-as évek kutatásai nem igazolták, hogy bármilyen összefüggés lenne a gazdasági válságok, recessziók, visszaesések és a bűnözés időbeli alakulása között, ahogy erre *Gönczöl Katalin* is rámutat egy tanulmányában: „Az eddig szokásos vizsgálati módszerekkel ellentétben nem a bűnelkövetők társadalmi helyzetének mutatóiból indultak ki, hanem az érintett országok gazdaságát leginkább jellemző fenti tényezők változásának hatását próbálták kimutatni a bűnözés alakulására. Az elemzés az 1963 és 1981 közötti periódust fogta át. Ebben az időszakban a 100 000 vétőképes

²⁶ Idézi SZENTES TAMÁS: *Ki, és miért van válságban?* Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 108. p.

²⁷ MARTENS, ULRICH: *Wirtschaftliche Krise, Arbeitslosigkeit und Kriminalitätsbewegung*. Freiburg i. Br., 1978. 36. p.

²⁸ GÖNCZÖL KATALIN: *Válság – munkanélküliség – büntetőpolitika*. 3. p. http://www.fsze.hu/szociologia/szszda/gonczo_l_valsag_munkanelk.pdf

lakosra jutó bűnelkövetők száma a Német Szövetségi Köztársaságban 1920-ról 6600-ra, Franciaországban 1350-ről 5370-re, Angliában és Walesben 2250-ről 5660-ra növekedett. A bűnözés folyamatos emelkedése mellett a gazdasági fejlődés egyik országban sem volt egyenletes. A nemzeti jövedelem 1950 és 1960 között különböző mértékben ugyan, de mindhárom országban nőtt, ettől kezdve a növekedés üteme csökkent, és az 1970-es évek második felében stagnáló értéket mutatott. A munkanélküliség elérte a 10%-ot is, majd a kedvező fejlődés hatására erősen csökkent. Az 1960-as évek elején az NSZK-ban például már nem érte el az 1%-os szintet sem. 1975-től viszont újra emelkedett, és 1980-ban megközelítette a korábbi magas értékeket.

A kutatók felfedezték, hogy a bűnözés számszerű alakulásával a gazdaság ciklikus fejlődése nem mutat közvetlen összefüggést. A bűnözés változásában a gazdasági körülmények javulásának vagy romlásának késleltetett reakciója sem érhető tetten. Az a hipotézist sem igazolta tehát a kutatás, hogy a gazdasági körülmények hatása nem az aktuális bűnözésben, hanem egy későbbi időszak statisztikai adatsorában jelenik meg. A bűnözés ténylegesen ugyanis mindhárom országban folyamatosan nőtt. Ez a növekedés viszont úgy ment végbe, hogy a 100 000 lakosra jutó bűnelkövetők aránya szempontjából nagyon különböző helyzetből induló országok a vizsgált időszak végére – 1981-re – közel azonos helyzetbe jutottak. Ez közelebből azt jelenti, hogy 18 év alatt Franciaországban 400%-kal, az NSZK-ban 230%-kal, Angliában és Walesben 250%-kal nőtt a bűnözés, hogy 1981-re nagyjából egyenlő szintet érjen el.²⁹

A Gönczöl Katalin által hivatkozott munkák megállapításaival ellentétben a 70-es évek második felétől lezárult kutatások alapján készült nemzetközi szakirodalmi források már ismét alátámasztják, hogy a gazdasági válság alatt nő a vagyon elleni és a gazdasági bűncselekmények száma. 1976-ban a római székhelyű UNSDRI (United Nations Social Defence Research Institute) kimutatta, hogy az erősebb gazdasági visszaesések és válságok alatt megnövekszik a gazdasági bűnözés egyes speciális formái. Ilyenkor hatékony ellenlépéseket kell tenni, amelyek természetesen nemcsak büntetőjogi eszközök bevetését jelentik.³⁰

1983-ban egy német kutatás kimutatta a fordított összefüggést, vagyis hogy a gazdasági fellendülések alatt csökken a börtönnépesség száma és a pszichiátriai kezeltek száma is.³¹

Egy 1987-ben megjelent monográfia³² szerzője a következő korrelációs kapcsolatokat állapította meg a munkanélküliség és egyes súlyos bűncselekmények előfordulásai között:

- betörés 0,572
- személy elleni erőszakos bűncselekmények 0,529
- crongálás 0,494
- lopás 0,423
- rablás 0,342
- csalás 0,338
- szexuális bűncselekmények 0,158

²⁹ GÖNCZÖL 4–5. pp.

³⁰ *Economic crisis and crime*. UNSDRI Rome, May 1976. 18. p.

³¹ HEILAND, HANS-GÜNTHER: *Economic Crisis and Crime*. Bremen, 1983. 25. p.

³² BOX, STEVEN: *Recession, Crime and Punishment*. Totowa, New Jersey, 1987. 85. p.

Ebből is látható, hogy a szexuális bűncselekmények kivételével szignifikáns kapcsolat mutatható ki a válságok és több komoly bűncselekménytípus között. A magas munkanélküliség ugyanis nagyon erős korrelációs kapcsolatban áll a gazdasági recessziókkal, a válság tipikus és rendszerinti következménye.

Egy újabb amerikai kutatásnak³³ pedig az volt a célja, hogy kifejlesszen egy olyan modellt, amely megmagyarázza a vagyon elleni bűnözési ráta alakulását, gazdasági változókat alkalmazva. A függő változókat, amelyeket a vagyon elleni bűnözés rátájának a mérésére használtak, az FBI egységes bűnügyi jelentéseket készítő programjából nyerték. A független változók közé tartoznak: a közoktatásra fordított kiadások, a munkanélküliségi ráta, a GDP-mutató, a szegénységi ráta, az átlagjövedelem és a lefoglalt heroin és kokain mennyisége.

2007 után a kép változatos, de a nyugati kutatások többsége állítja, hogy a jelen gazdasági válság hatott és napjainkban is hat a bűnözésre. A jelenlegi gazdasági válság kirobbanása után Görögországban például a vagyon elleni és erőszakos bűnözéstől való félelem jelentős mértékben nőtt a társadalomban. Ezt a bűnügyi statisztika is alátámasztja, hiszen jelentős növekedés tapasztalható például a lopások, betöréses lopások és a rablások számában.

A United Nations Office on Drug and Crime által 2010-ben készített, Monitoring the Impact of Economic Crisis on Crime (Rapid Impact and Vulnerability Analysis Fund) szerint a 2007-ben kirobbant gazdasági válság statisztikai modellekkel (főként ARIMA modellekkel) is bizonyíthatóan növelte a bűnözés volumenét.³⁴

Egyetértünk azzal a nézettel, miszerint nemcsak a gazdasági válságok, de a gazdasági fellendülések is gyakran a bűnözést növelő tényezőként hatnak. „A hirtelen bekövetkező kedvezőtlen gazdasági változások – a nyomor növekedése, a szegények számának szaporodása – ugyanúgy előidézik a deviancia, így a bűnözés emelkedését, mint az örvendetes gazdasági növekedés, ha az igen gyors folyamatok eredménye.”³⁵ Ez azonban egy külön tanulmány témája lehetne, illetve a társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés kapcsolatáról született már hazánkban kiváló monográfia.³⁶

2009–2010-ben a magyar Büntető Törvénykönyvet több jelentős módosítás is érintette, főleg a 2010 tavaszán bekövetkezett kormányváltás óta. Ezek szinte kivétel nélkül szigorítást jelentettek, és már a 2008-as gazdasági világválság következményeiként is leírhatók. Kimondható az eddigi tapasztalatok alapján az, hogy Magyarországon a gazdasági recessziókat követően kisebb-nagyobb késéssel mindig a büntetőjog szigorításával, mint kriminálpolitikai eszközzel próbálta a gazdaságpolitikai lépéseit támogatni a törvényhozó. A sok módosítás ugyan nem feltétlenül pozitív jelenség, hiszen a büntetőjognak viszonylagos állandóságot kellene mutatnia. Ez az a jogág, amely az állampolgárok magánéletébe a legmélyebb fokú beavatkozást teszi lehetővé, emiatt nem célszerű gyakran módosítani. Bizonyos módosítások viszont elkerülhetetlenek. Pusztán a büntető jogszabályok szigorításával azonban nem lehet eredményeket elérni. Maximálisan egye-

³³ FADEI-TTAHRANI, REZA – GREEN, M. THOMAS: *Crime and Society*. International Journal of Social Economics 2002/10, 785–788. pp.

³⁴ www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/GIVAS_Final_Report.pdf (2012. augusztus 18.)

³⁵ DURKHEIM, É.: *Az öngyilkosság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 250–251. pp.

³⁶ GÖDÖNY JÓZSEF: *A társadalmi-gazdasági fejlődés és a bűnözés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

tértünk Gönczöl Katalinnal abban, hogy a büntetőpolitika válsághelyzetekben is csak a megfelelő szociálpolitikával kombinálva működtethető: „Az új körülményekhez a büntetőpolitikának is alkalmazkodnia kell. A tudatos társadalomirányítás eszközeként úgy kell működnie, hogy ne válhasson a félelem, a pánikszerű önvédelem államilag szentesített eszközévé. Vigyázni kell, hogy ne a komplex társadalompolitika helyett, hanem annak részeként működtessék, és csak olyan esetekben, amelyekben ténylegesen van kompetenciája. E veszély elkerülése érdekében felül kell vizsgálni a társadalmi, gazdasági változások által leginkább érintett életviszonyok körét és azok büntetőjogi szabályozását.”³⁷ Ahogy Franz von Liszt a közismert mondásában megfogalmazta: „A legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika.”

IV. A tőkepiac büntetőjogi védelmének fokozása a bennfentes kereskedelem tényállásának a módosításával

A tőzsde sok szempontból hasonló a hagyományos piachoz. Javak és szolgáltatások mellett azonban itt pénzügyi eszközök is gazdát cserélnek. A kereslet és a kínálat határozza meg az egyensúlyi árat itt is, ugyanakkor van egy nagyon lényeges különbség: a hagyományos piacon a vásárlók általában rendelkeznek minden fontos információval, amelyek a vásárlási döntés meghozatalához kellenek. Megvizsgálhatják a terméket, összehasonlíthatják a szomszéd kereskedő árujával stb. A tőzsdén megjelenő piaci szereplők viszont elsősorban befektetési döntéseket hoznak. Szemben a hagyományos piaccal, ahol a vásárló a költségeket a várható haszonnal egybevetve mérlegel, a befektetési döntés meghozatalakor a befektető két tényezőre koncentrál: a remélt jövőbeli hozamra és a kockázatra. Ahhoz azonban, hogy megfelelő döntést tudjon hozni, minél több információra van szüksége. Témánk szempontjából ez a leglényegesebb különbség. A befektetők természetes elvárása az, hogy szigorú szabályok garantálják: a releváns információk legyenek igazak, teljes körűek és mindenki számára ugyanakkor, ugyanolyan mértékben álljanak rendelkezésre. Az ideális cél az lenne, hogy mindenki minden pillanatban ugyanazokkal az információkkal rendelkezzen. Emiatt a tőzsdei vállalatoknak például rendszeresen nyilvánosságra kell hoznia bizonyos információkat, valamint minden civilizált, piacgazdasággal rendelkező országban alapvetően mondják ki, hogy tilos a bennfentes kereskedelem és a piacbefolyásolás. A bennfentes kereskedelem elkövetője alapvetően más piaci szereplők kárára cselekszik. Ha elad egy értékpapírt, amellyel kapcsolatban a birtokában van egy kedvezőtlen információ, akkor a vevő jár rosszul, ha pedig arra számít, hogy emelkedni fog az árfolyam, annak a zsebéből húzza ki a pénzt, aki megtartotta volna a pozícióját.

Szinte már közhelyszámba megy az a sok külföldi szerző által tett megállapítás, hogy a XXI. század első évtizedének a végén kirobbant gazdasági világválság kialakulásának egyik oka az volt, hogy a pénz-és tőkepiacon néhány befektető súlyos gazdasági bűncselekményeket követett el.³⁸ Ezeknek az elkövetőknek a többsége nem került bün-

³⁷ GÖNCZÖL 12. p.

³⁸ Ld. Például HUANG NGUYEN, THOMSON: *Subprime Mortgage Fraud and the U.S. Economic Crisis: a Criminological Analysis*. University of California, 2009.

tetőeljárás hatálya alá. A „Too Big to Fail” (túl nagy ahhoz, hogy megbukjon) elve azt jelenti a közgazdasági szakirodalomban, hogy bizonyos mértékű vállalatokat a kormányok egészen egyszerűen azért nem hagynak megbukni, mert az általuk foglalkoztatott nagyszámú munkavállaló és családtagjaik, valamint az esetlegesen a bukás következményeként tovább gördülő csődhullám kárvallottjai ezt a következő választáson úgy rónák fel a kormányzatnak, hogy nem szavaznak rájuk. Megjelent azonban – kicsit viccesen az előző elvre hajazva – az a mondás is, hogy „Too Big to Jail,”³⁹ vagyis túl nagy (befolyásos) ahhoz, hogy börtönbe kerüljön.⁴⁰ A nagyvállalatok vezérigazgatói, a privát szféra legbefolyásosabb üzletemberei olyan mértékben szoros kapcsolatokat ápolnak befolyásos politikusokkal, rendőrökkel, ügyészekkel, bírakkal, hogy egészen egyszerűen elképzelhetetlen egy ellenük sikeresen lefolytatott büntetőeljárás. Hozzá kell tennünk rögtön: úgy tűnik, ez nemcsak az Amerikai Egyesült Államok esetében igaz, hanem világtendencia.

A hatályos magyar Btk. az új EU-s szabályozásnak megfelelően módosította 2016 végén a bennfentes kereskedelem normaszövegét. A korábbi három elkövetési magatartás-csoport közül kettő maradt meg a bennfentes kereskedelem tényállásában, a harmadik önálló bűncselekmény lett „Bennfentes információ jogosulatlan közzététele” címmel. Az első két elkövetési magatartás-csoport kibővült és precízebb szabályozást kapott, így már a nyelvtani értelmezés szerint is félreérthetetlenül benne rejlik az értékpapír visszavásárlása, eladása stb. A korábbi évtizedek szabályozásához képest további új elemként a tényállásban minősített esetek is megjelennek, részben az elkövetői kör, részben az elkövetési érték alapján súlyosabban büntetendő a cselekmény.

A bűncselekmény elkövetési magatartásainak a felsorolása sokkal részletesebb lett:

1. az ügylet kötése,
2. megbízás adása ügyletkötésre,
3. megbízás visszavonása,
4. megbízás módosítása,
5. ajánlat rögzítése,
6. ajánlat visszavonása,
7. ajánlat módosítása,
8. más vagy mások felhívása bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre vonatkozó ügylet kötésére, ügyletkötésre vonatkozó megbízás adására, visszavonására vagy módosítására, ajánlat rögzítésére, visszavonására,
9. más vagy mások rábírása bennfentes információval érintett pénzügyi eszközre vonatkozó ügylet kötésére, ügyletkötésre vonatkozó megbízás adására, visszavonására vagy módosítására, ajánlat rögzítésére, visszavonására.

Az elkövetési magatartásokat kommentár-szerűen nem elemzem a jelen tanulmányomban. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy rögtön szembetűnő az új szabályozással kapcsolatban az elkövetési magatartások jelentős megszorodása. Kérdésként merül fel, hogy mindez csak a vonatkozó új EU-s szabályozásból eredő tagállami kötelezettsé-

³⁹ <http://www.project-syndicate.org/commentary/too-big-to-jail> (2012. augusztus 20.)

⁴⁰ A találó régi görög mondás szerint: „Szólón azt szokta mondani, hogy a törvények hasonlatosak a pókhálóhoz. Ha valami aprócska dolog hull belé, azt gyorsan fogságba veti. Am ha valami súlyosabb, az átszakítja, és már ki is szabadult belőle...” (Diogenész Laertiosz)

gűnknek megfelelő szabályozás-pontosítás, vagy a törvényhozó akarata a korábbi szabályozás hatókörének a kibővítése (is) lett volna. Ha ez a második tétel igaz, akkor a törvényhozó szigorítani szeretne volna a bennfentes kereskedelem büntetőjogi szabályozását, ami mögött az a racionális indok húzódhat meg, hogy az MNB bírságolási gyakorlatában ugyan rendszeresen megjelenik a bennfentes kereskedelem mint jogsértő magatartás, a bűnügyi statisztikából azonban szinte teljesen hiányzik. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy 27 év alatt kevesebb, mint tíz ilyen bűncselekményt követtek el Magyarországon, pedig a hivatalos bűnügyi statisztika alapján ezt a képet látjuk. A tényállás módosítása tehát a hatékonyabb bűnüldözés érdekeit is szolgálja, hiszen a bennfentes kereskedelem elszaporodása nemcsak azt eredményezi, hogy az elkövetők jogellenesen bűncselekményből származó vagyoni előnyhöz jutnak, hanem akár a piaci kockázati ráta megnovekedését is eredményezheti, amely közgazdasági modellek alapján kimutatható.

V. Záró gondolatok

Feltehetjük a kérdést, hogy van-e létjogosultsága a büntetőjognak a gazdaságban? Meggyőződésem, hogy van. Annak ellenére vallom ezt, hogy el tudok képzelni egy jól működő gazdaságot büntetőjogi beavatkozás nélkül is. Véleményem szerint a közigazgatási jogi, az adójogi és egyéb büntetőjogon kívüli pénzbeli szankciók alkalmasak lehetnek a gazdaság védelmére, ha a következő két feltétel teljesül:

- konszolidált viszonyok közötti, magas erkölcsi nivójú üzleti kultúra és
- a kilátásba helyezett pénzbeli szankciók felső határának olyan meghatározása, hogy az többszöröse legyen az elkövető által elért vagy elérni kívánt illegális profitnak.

Ilyen körülmények között nem lenne szükség gazdasági büntetőjogra. Hazánkban azonban ma még egyik feltétel sem teljesül, és reálisan csak a második megváltoztatásával számolhatunk a közeli jövőben. A gazdasági büntetőjogra tehát szükség van, és szükség is lesz beláthatatlanul hosszú időtávban, a gazdasági rendszer büntetőjogi védelme, és a gazdasági ciklusok tompításának eszközeként. (A szabályozás állandó változtatása azonban nem célszerű a büntetőjogot érintően sem, mint ahogy ez elmondható az adójogról is: „A folytonosan változó tűrés és tiltás nem segíti a jogkövetést és megfogalmazhatom, hogy együttműködő adózót csak stabil és igazságos adórendszer teremthet.”)⁴¹

⁴¹ SZILOVICS CSABA: *Az igazságos és arányos közteherviselés kialakításának Magyarországi feltételeiről* Inter-szféra Kft., Pécs, 2012. 83–84. pp.